

# דפי קשר

האגודה להנצחת חללי גיטו טרזין



Alfred Kantor  
(1923 - 2003)

ינואר 2005

דפי קשר 58

## מה בגיליון

עמ'		עמ'	
10	<a href="#">מאירועי הזמן</a>	2	<a href="#">אירועים עתידיים</a>
16	<a href="#">נמסרו לארכיון</a>	3	<a href="#">בית טרזין בפעולה</a>
19	<a href="#">מפעל התרגומים</a>	5	<a href="#">המרכז החינוכי</a>
20	<a href="#">ספרים ופרסומים</a>	7	<a href="#">פעילות מוסיקלית בבית טרזין</a>
25	<a href="#">דמי חבר</a>	9	<a href="#">דור ההמשך</a>

## אירועים עתידיים

### ששים שנה לשחרור

לציון ששים שנים לסיום מלחמת העו לם השנייה ושחרור המחנות עומד בית טרזין לערוך שורה של אירועים:

\* ב- 15 בינואר, בשעה 11:00 בבוקר, מתוכנן מפגש לבני דור ההמשך בו יספר מיכאל דיימל, פסל המתגורר בגרמניה, מבני הדור השני, על "זיכרון והשכחה באנדרטאות לזכר השואה בגרמניה". לאחר מכן יתקיים רב שיח בנושא המחויבות של בני דור ההמשך לנושא ההנצחה והזיכרון.

\* במסגרת הידוק הקשר עם יוצאי הולנד, יתקיים מפגש שני בבית טרזין, ביום רביעי 26.1.05 לדור ראשון ושני. במפגש יוקרן סרט וידאו המתאר את קורות קבוצת ברנפלד וכן נקיים שיחה על השתלבות של חברים יוצאי הולנד בפעילות של בית טרזין.

\* ביום שני, 14 במרץ, יתקיים אירוע חגיגי לכבוד הקרנת בכורה של הסרט *הבובה האולימפית*, בבימויו של גיורא גרזון ובהפקתה של שרלי גרזון. הסרט מבוסס על ספרה של אינגה אוארבכר, *אני כוכב*. באירוע ישתתפו הבמאי, המפיקה והסופרת והוא יערך באדיבות מלו ן דן תל אביב. (ראה ידיעה בעמ' 12)

\* בחודש אפריל (התאריך המדויק יימסר בקרוב) יערך בבית טרזין יום עיון בנושא סיום המלחמה, השחרור והימים שאחריו. לאירוע יוזמנו חברי העמותה, אישי ציבור ונציגי מוסדות ציבוריים, חוקרים ומורים.

\* ביום השואה, יום חמישי, 5 במאי, יתקיים בבית טרזין יום פתוח לניצולי השואה ובני משפחותיהם. המפגש יתקיים בסימן ששים שנים לשחרור.

\* *אורטוריה טרזין*: שלושה קונצרטים של האורטוריה יתקיימו בתאריכים הבאים: ביום חמישי, 5 במאי בערב, בהיכל התרבות בתל אביב, ביום שישי, 6 במאי בצהרים, בתיאטרון ירושלים ובמוצ"ש, 7 במאי באודיטוריום בכרמיאל (ראה ידיעה בעמ' 7).

\* ב- 8 במאי אחה"צ יתקיים בבית טרזין מפגש מוסיקאים צעירים מהארץ ומגרמניה עם בני הדור הראשון של העמותה. בתכנית: קונצרט, פגישה עם דר' גוטפריד וואגנר, מר וולקר אהמלס ופרדריקה האופה, ושיחה עם בני הדור הראשון.

\* *הכנס השנתי של עמותת בית טרזין* ייערך השנה ב- 28 במאי. בצד האירועים המסורתיים, מפגש חברים והתכנסות בני דור ההמשך להרצאה ושיחה, תפתח באולם התצוגה תערוכה חדשה. באספה הכללית תוצג התכנית לקראת חידוש תערוכת הקבע של המוזיאון ההיסטורי ויערך עליה דיון. אנו מקווים שלקראת האירוע יגיעו לכנס אורחים רבים מן הארץ ומחול.

\* סדנה למוסיקאים צעירים מישראל וגרמניה, "*היסטוריה מוסיקה וזיכרון*" תתקיים בבית טרזין בתאריכים 24-29 ביולי.

\* הכנס הבינלאומי *נשים ושואה* יתקיים בפעם השלישית, בימים 19, 20, 21 בספטמבר. המעוניינים להציג מחקר בכנס, מוזמנים לפנות לבית טרזין.

לכל הפעילויות הללו ישלחו הזמנות עם תכנית מפורטת

## בית טרזין בפעולה

### הוקרה למתנדבים

ערב ההוקרה המסורתית למתנדבים ולמשתתפים בפעילות בית טרזין התקיים ב – 29 בדצמבר, במועדון של גבעת חיים איחוד. התוכנית הוקדשה להעלאת זיכרונות מראשית הקמת בית טרזין, יסוד העמותה והפעילויות הרבות שהיו מאז. במועדון הוצגו פלקטים עם צילומים של אירועים מרכזיים, כגון טקס הנחת אבן הפינה למוזיאון, מפגשים וכנסים ראשונים של חברים, טיולים מאורגנים וכו'. במהלך הערב הוקראו קטעים מתוך פרוטוקולים ראשוניים ומתוך דפי הקשר שהחלו לצאת משנת 1976, אשר תיארו את העשייה המגוונת, היצירתית והעשירה של הבית והעמותה. חברים הוסיפו סיפורים אישיים וחוויות משלהם, והדגישו כמה היה חשוב להקים בית שישקף את הפעילות הייחודית, וערכי החברות של תנועות הנוער בגטו טרזין. בערב הוזכרו חברים שאינם עמנו, ואשר היה להם חלק מרכזי ביסוד הבית ובפעילותו – זאב ש"ק, מיוזמי הקמת הבית, שתרום לגיבוש מטרותיו ואופיו והשיג את התרומות הראשונות שאפשרו הקמתו; פינדה שפע, שהניח את היסודות לארכיון הבית, ויהודה (פולדה) הופרט, שתרום רבות למרכז החינוכי. עוד צוין כי בית טרזין היה המוסד ראשון שיזם הכנת כרטסת מידע ממוחשבת על אסירי הגטו, פעולה שאף היא נעשתה בהתנדבות, וכן את חלקם של חברים שתרומו חומרים חשובים ויקרי מציאות לארכיון הבית משתתפי הערב מהדור הראשון והשני העלו זיכרונות וחוויות מהטיולים המשותפים שארגנה העמותה בארץ ובחו"ל, וכולם ציינו את האווירה המיוחדת ויחסי החברות. אלי לונטל, יו"ר העמותה, סיפר על הצטרפות הדור השני לפעילות של הבית. כמסורת הערבים הללו נוגן גם קטע מוסיקלי: יוני ניב, מוסיקאי צעיר ומוכשר שהשתתף בשני סמינרים "היסטוריה, מוסיקה וזיכרון" בבית טרזין, שר וניגן שני מזמורים שחיבר. לסיום חולק למשתתפים שי – ספרו של פול קוהן, "ארמונות התקווה" שיצא לאור זה עתה בהוצאת בית טרזין.

### פרויקטים מיוחדים: שיפוץ והרחבת כיתת לימוד וספרייה

לדברי נירה פארן, מנהלת הבית, בקרוב אפשר יהיה להתחיל בשיפוץ ובבניה לאחר סיום ההליכים הבירוקרטיים שערכו התחלת הביצוע עד כה. בחודש הקרוב תבחר האדריכלית מתוך אלה שהגישו מועמדות למכרז (הגישו הצעות רק אדריכליות) ואז נצטרך לגשת לעבודה יעילה ומהירה, שכן ביצוע הפרויקט חייב להסתיים במהלך שנת 2005, לפי דרישת ועידת התביעות שנתנה המענק ל פרויקט. לשם כך עלינו לעשות גם מאמץ ופעילות מיוחדת לגיוס תרומות נוספות, על מנת להשלים את המענק של ועידת התביעות.

## החלפת התערוכה באולם התצוגה

בימים אלה עובדים על החלפת התערוכה המוצגת כבר ארבע שנים באולם התצוגה, 'קמרד – קראו לו חבר'. התערוכה החדשה תוקדש ליציר ה האמנותית והפעילות החינוכית של משפחת גרואג בגטו טרזין. אוצרת התערוכה היא סימה שחר, והמעצב הוא דודי גל שעיצב גם את התערוכה הקיימת. התערוכה החדשה אמורה להיפתח בחודש מאי, לקראת הכנס השנתי. בנוסף לתצוגה תעובד גם תוכנית חינוכית מתאימה, שתועבר לתלמידים המגיעים לימי העיון ולסיורים המודרכים. גם לפרויקט זה קיבלנו מענק מועידת התביעות, שעלינו להשלימו בעזרת מענקים ותרומות נוספות.

## אניטה טרסי חזרה משנת שבתון

לאחר שנת שבתון בחו"ל, שבה אניטה טרסי לבית טרזין כמנהלת משותפת לצידה של נירה פארן. "בעצם מעולם לא נפרדתי באמת", אומרת אניטה בחיך. "כל התקופה בחו"ל עמדה גם היא בסימן מפגשים עם אנשי טרזין. זכיתי לפגוש פנים אל פנים חברי עמותה המתגוררים בחו"ל, אילזה ופרנטה מאיר, פאול ווינר, רובין ורנטה הרץ, זוזנה יוסטמן, נדיה רוזה פאוול קלינג וסוזן רובין. הוזמנתי להצטרף לכנס שיתקיים באוגוסט בפראג ובטרזין של בני קבוצת נשרים, על נשותיהם וטפם. המפגשים הללו היו לי משמעותיים ביותר (ראה ידיעה בעמ' 11).

אניטה תתרכז כעת בקידום מספר פרויקטים מרכזיים, בראשם שדרוג תערוכת הקבע במוזיאון ההיסטורי, וטיפול ושדרוג הארכיון כך שיוכל לעמוד בסופו של דבר כארכיון מקוון לכל דבר. "בניית התערוכה החדשה בבית הקבע מחייבת הרבה מחקר וחשיבה, שכן בתערוכה החדשה בכוונתנו להביא לידי ביטוי את כל אוכלוסיית הגטו, ולא רק את הצד הציפי. החלום שלי הוא ליצור מקום שיהיה בו מספיק מידע וחומר למחשבה, כך שאנשים יוכלו לקבל תחושה של מה שהיה, ושל הדילמות המרכזיות בחיי הגטו". "לצורך השיפוץ", מבהירה טרסי, "נצטרך לגייס סכום נכבד של כסף- חלקו עומד לרשותנו מוועידת התביעות, חלק קטן מארגון 'מרור' של יוצאי הולנד, ואנו עובדים כעת על פנייה לקרנות שונות, ואת השאר נצטרך לגייס מתרומות החברים בארץ ובתפוצות, בתקווה שהחברים יבינו את חלקם המשמעותי בפרויקט זה ויירתמו לעניין. אנו מקימים בימים אלה קבוצות חשיבה ותכנון לנושא זה, וחברים המעוניינים לקחת חלק בהן מוזמנים לפנות אלינו, בעל פה או דרך הדואר האלקטרוני". בנוסף תהיה אניטה אחראית על הוצאה לאור ופרסומים של בית טרזין. בין הפרויקטים שבטיפול, המשך הפצת התקליטור *שידי קרל שוונק, מלך הקברט של גטו טרזין*, אלבום ציוריו של ליאו האס המתאר את ארגון העבודה בגטו בשנה הראשונה לקיומו שיצא לאור במשך השנה הקרובה, וכמובן, דפי הקשר התקופתיים.

## המרכז החינוכי

### קמרד 23

פרויקט "קמרד 23" - נמשך זו השנה השנייה בתמיכת הסוכנות היהודית. מטרת הפרויקט ליצור המשך לעיתון הנוער "קמרד" שנכתב בגטו טרזין, בעקבות היכרות של התלמידים עם העיתון ויוצריו, הנעשית בבית טרזין ובבתי הספר. בשנת הלימודים הקודמת השתתפו בפרויקט תלמידי תיכון ממגמות אמנות פלסטית ועיצוב גרפי, וכן קבוצה של נוער יהודי וערבי, שעבודות המשך שלהם הוצגו בתערוכה בבית וינה בכנס השנתי האחרון. בחודש נובמבר הוצגו במשך שלושה שבועות עבודות נבחרות באולם הכניסה של בניין משרד החינוך והתרבות בת"א. התערוכה אורגנה ע"י דליה בן אליעזר, מפמ"רית מגמות אמנויות העיצוב ומינהל המדע והטכנולוגיה במשרד החינוך, וביוזמתה של עינת קריצ'מן, המדריכה הארצית למגמות עיצוב גרפי, שהייתה שותפה מרכזית לאורך כל הפרויקט. התערוכה נחשפה לקהל רב של אנשי חינוך וזכתה לתגובות חמות. השנה משתתפות בפרויקט גם כתות ממגמת המוסיקה - עירוני א', ת"א; ממגמת התיאטרון - ביה"ס לאמנויות, אשקלון; ומגמת קולנוע - ביה"ס יעד מבת ים. זו השנה הרביעית שצוות המרכז החינוכי עובד עם תוכניות חינוכיות שונות המבוססות על העיתון והתערוכה "קמרד - קראו לו חבר", והחומר עוד רחוק מלהגיע למיצוי, שכן כיוונים ורעיונות חדשים ממשיכים להתפתח. בעקבות ביקור קבוצת הנערים מאינדיאנפוליס בבית טרזין, נוצר קשר עם "החוויה הישראלית" - ארגון בת של הסוכנות היהודית, המארגן במסגרת פרויקט תגלית, ביקורים של משלחות נוער וסטודנטים מחו"ל בארץ. בארגון הזדהו עם התפיסה החינוכית של בית טרזין ומאז הקיץ אנחנו מארחים משלחות מארצות שונות, אנגליה, ארה"ב, צ'כיה ואפילו דרום אמריקה. זו תוספת חשובה מאוד למרכז החינוכי.

### השתלמויות מורים

בנוסף להשתלמות המורים למוסיקה (פירוט בפעילות המוסיקלית), אנו מקיימים בבית"ס גורדון בפתח תקווה השתלמות קצרה בנושא "הוראת השואה בבית"ס היסודי" ואנו מקווים להרחיב את הפעילות בשנה הבאה.

### תודות לחברים המוסרים עדותם בימי העיון של המרכז החינוכי

העדות האישית היא עדיין, כתמיד, החלק החשוב ביותר במפגשים, וזה המקום לשוב ולהודות לקבוצה הקטנה של אנשי העדות שנושאים באחריות רבה את המשימה הקשה על כתפיהם - בגשם, בחמסין, באוטובוסים, בהתראות של הרגע האחרון, בפני קבוצות גדולות,

ולא תמיד קלות . גם השנה הבאה עלינו לטובה תהייה עמוסה מאוד ולכן תודה לכולכם מראש על שיתוף הפעולה.

### **מעמד המרכז החינוכי של בית טרזין במשרד החינוך**

במסגרת מאמצינו להסדיר את עניין התמיכה הקבועה של משרד החינוך למרכז החינוכי , התקיים בבית טרזין ביקור של בעלי תפקידים בכירים ממנהל חברה ונוער שתחת אחריותו נמצא המרכז החינוכי - מר יוסי לוי , ראש תחום נוער וקהילה במנהל חברה ונוער , ומר ישראל קרצנר , המפקח על הפעילות החינוכית במכונני הש ואה ואחרים . בעת הביקור התקיימה ישיבה , בה סיפרנו על הפעילות בבית טרזין , עם דגש על הפעילות החינוכית הכוללת, מלבד ימי עיון לבתי ספר , גם הדרכה של תלמידים וסטודנטים בכתבת עבודות והשתלמויות למורים.

המבקרים הביעו הערכה רבה לפעילות הייחודית של הבית - שהכירו עוד ל פני הביקור - הסבירו לנו את ההסדרים והקריטריונים החדשים לפיהם תינתנה תמיכות למוסדות שואה. מדבריהם אין לנו ספק שאנחנו עומדים בקריטריונים הנדרשים לקבלת תמיכה , אך יחד עם זאת אנחנו עלולים לעבור תקופה קשה מאד עד שיגובשו הכללים החדשים . הדגשנו בישיבה שללא התמיכה של משרד החינוך המרכז החינוכי לא יוכל להתקיים , גם לתקופת ביניים, ושעליהם לעשות כל שניתן כדי לסייע לבית לקבל התמיכה באופן קבוע

## פעילות מוסיקלית בבית טרזין

### צלילי טרזין

ימי היסטוריה, מוסיקה וזיכרון לבניית גשר בין העבר, ההווה והעתיד נערכו, זו הפעם רביעית, בימים 25 עד 30 ביולי 2004 בבית טרזין ובשיתוף עם מרכז המוסיקה בקיבוץ גבעת חיים איחוד. הם כללו כיתות אמן בינלאומיות לביצוע מוסיקה מגטו טרזין ומוסיקה שהוחרמה על ידי הנאצים, וזו הפעם הראשונה - גם סדנה למלחינים. השתתפו בהם 21 מוסיקאים ישראלים צעירים, וצ'לן מצי'ה.

בין האירועים המרכזיים של ימי המוסיקה היו השקת הדיסק *מלך הקברט של גטו טרזין*, שירי *קרל שוונק* פרי יזמתו ומחקרו של קובי לוריא, הקלטת עדויות ושירים מפי ניצולי השואה בשיתוף עם המחלקה למוסיקה באוניברסיטת בר אילן, בהנחיית ד"ר יעל שי, קונצרט מורים ותלמידים בגבעת חיים איחוד, וקונצרט סיום חגיגי שנערך במרכז למוסיקה בעין כרם, וכלל יצירות של קליין, אולמן, מנדלסון ובלוך וכן את *זיכרון לטרזין*, יצירתו של המלחין הישראלי הצעיר יונתן ניב, שהשתתף בסדנה למלחינים. היצירה הוקדשה גם לאסטרונאוט אילן רמון ז"ל, שלקח עמו לחלל את ציור החללית שצייר פטר גינץ בגטו טרזין.

אורחת כבוד באירועים הייתה הפסנתרנית אדית קראוס בת ה-91, שנגינתה העניקה רגעי התרוממות רוח לאסירי גטו טרזין. מנחי הסדנאות היו הפסנתרן אלן שטרנפלד, אליהו שולמן, הכנר הראשי של התזמורת הקאמרית הישראלית, הזמרת מירה זכאי, ד"ר דודו סלע, צ'לן ומורה באקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים, והמלחין והפדגוג מיכאל וולפה. ימי המוסיקה נערכו בניהולו המוסיקלי של דר' דודו סלע ובריכוזה של יונת קלר, ובתמיכתם של: המחלקה למוסיקה שבמינהל תרבות - משרד החינוך, התרבות והספורט, חברת אלקטרה, מכון גתה, מועצת מפעל הפיס לתרבות ולאמנות, קרן תרבות אמריקה - ישראל, ושגרירות גרמניה.

### צלילי טרזין בנגב

פסטיבל *צלילים במדבר*, שנערך בימי החנוכה בשדה בוקר, ב-9 בדצמבר 2004 נפתח במרתון שהוקדש ליצירות שנכתבו על ידי מלחינים יהודיים בגטו טרזיינשטאט, וליצירות שהולחנו על ידי מלחינים ישראלים צעירים - בהשראת יצירות אלו, (במסגרת סדנת המלחינים בהדרכתו של מיכאל וולפה, מנהל הפסטיבל, בימי היסטוריה, מוסיקה וזיכרון). בתכנית נכללו יצירות של שולהוף, אולמן וגדעון קליין, ממלחיני הגטו, ואחת עשרה יצירות של המלחינים הישראליים, כולם בשנות העשרים לחייהם. המרתון, מלווה בדברי הסבר, היה לדעת כל הנוכחים בו חוויה מרגשת, חיזוק והמשכיות לקשר בין העבר והווה.

### **הוקם אנסמבל בית טרזין**

בעקבות הסמינר 'היסטוריה, מוסיקה וזיכרון' הוקם על ידי דר' דודו סלע הרכב קאמרי הנקרא אנסמבל בית טרזין, שינגן מוסיקה שחברה בגטו טרזין. ההרכב כולל את הכנרת עדי חלבין, הפסנתרנית ענבר רוטשילד והצ'לן אלרואי לוריא. האנסמבל כבר זכה בהזמנה להופיע מטעם שגרירות ישראל בבודפשט וכן בסמינר שיתקיים בבית לוחמי הגטאות, כמו כן ייקח חלק פעיל באירועים לציון שישים שנים לשחרור.

### **הפקה של אורטוריה על פי שירי הילדים מגטו טרזין**

רות פזאל היא מלחינה קנדית שחיברה אורטוריה על שירי הילדים מגטו טרזין. בעקבות פנייתה לבית טרזין, וגיוס מימון מקנדה, לקח על עצמו בית טרזין להפיק ולהעלות בישראל שלושה קונצרטים של האורטוריה, בביצוע משותף וחד פעמי של התזמורת הקאמרית הישראלית, סולנים מארה"ב, אנגליה וישראל; מקהלות ילדים מישראל, קנדה וסלובקיה. שלושת הקונצרטים יתקיימו בתחילת מאי השנה, ויבוצעו בהיכל התרבות בתל אביב, בתיאטרון ירושלים ובאודיטוריום של כרמיאל. (מועדים במדור אירועים עתידיים, עמ' 2)

### **השתלמות מורים למוסיקה**

השנה, זו הפעם השנייה, העברנו בהשתלמות מורים למוסיקה של בתי ספר יסודיים, מחוז מרכז, את הנושא "מוסיקה בגטו טרזין". בהשתלמות השתתפו כ- 30 מורים שגילו עניין רב בנושא. את ההרצאות נתנו דר' דודו סלע, המנהל המוסיקלי של בית טרזין, ויונת קלר. חני ריקרדו העבירה סדנה שהוקדשה לאופרת הילדים *ברונדיבר*, שנתנה למורים כלים לשלב את היצירה בתכנית הלימודים ובפעילות לקראת יום השואה. עדנה עמית מסרה עדות אישית. לסיום ההשתלמות נערך ביקור בבית טרזין וקונצרט בביצוע הפסנתרן אלן שטרנפלד, שניגן מיצירות מלחיני גטו טרזין.

## דור ההמשך

### מתוך דפי הקשר של דור ההמשך

בגיליון מס' 12 של דור ההמשך מנובמבר 2004, קוראת דבורה חילי, שהסכימה לקחת על עצמה ארגון הפעילות לעתיד, להגברת הקשר של דור ההמשך לבית טרזין, בייחוד על ידי הרצאות בנושאי ספרות ואמנות, דיונים ושיחות.

כן נכללים בגיליון רשמיה של עדי ח לבין, כנרת צעירה, שרכשה את השכלתה המוסיקלית במשך שמונה שנים ברויאל קולג' בלונדון, אשר השתתפה הקיץ בפעם הראשונה בסמינר למוסיקה מגטו טרזין, והתרשמה מאוד מן האווירה הנעימה, היחס האישי, המקצועיות והאכפתיות של המורים.

**הוראת השואה בצ'רנוביצה** - מיכאל דיימל, בן הדור השני, כתב באוטו גיליון על הסמינר להוראת השואה שהתקיים באוקטובר 2004 בעיירה הצ'כית צ'רנוביצה, דרומית – מזרחית לפראג, ביזמת האגודה להנצחת יהודי צ'רנוביצה, שהוא בין מקימיה. בסמינר השתתפו 26 איש, בעיקר מורים, ומטרתו הייתה להציג בפניהם תכנית לימודים חדשה על השואה, נגישה יותר לתלמידים בני ימינו, דווקא בזכות עיסוקה במקום קטן אחד.

בכניסה לבית הקברות היהודי העתיק של צ'רנוביצה הוקם אתר הנצחה, פרי יצירתו של מיכאל דיימל, הכולל שדרה של גושי אבן נמוכים ועל כל אחד מהם חרוטות בלוח מתכת תולדות משפחה אחת של העיירה, גם של הנספים וגם של השורדים. כן מתקיימת תצוגה קבועה בבית הטהרה לשעבר, המציגה עשרות לוחות עם מידע על גורל אנשי הקהילה, כאשר במרכז פסל עץ שרוף ובתוכו אפר מאושוויץ, שנאסף שם בשנת 1956.

בסמינר השתתפה, בין השאר, רות בונדי, שהרצתה על עיתון הילדים קמרד והתכנית הלימודית שגובשה במפעל החינוכי של בית טרזין, (שבארכיון שלו שמור המקור). מיכאל

דיימל מציין בכתבתו את עזרתה הרבה של עליזה שילר באיסוף החומר הדרוש לתצוגה ולתכנית ההוראה. בכוונת אתר ההנצחה צ'רנוביצה להעלות את כל העיתון קמרד, הכתוב במקורו בצ'כית, באינטרנט, כדי שיהיה נגיש לכל התלמידים והמורים בצ'כיה. עורכי דפי הקשר לדור ההמשך הם טלילה וצבי כסלו.

## מאירועי הזמן

### היסטוריונים בטרזין

כנס בינלאומי, מוקדש להיסטוריוגרפיה של גטו טרזין ולמבט לעתיד, התקיים בימים 20 עד 23 בנובמבר 2004, מטעם אתר ההנצחה הממלכתי *פמטניק טרזין* ומכון *טרזינסקה איניציאטיבה*, בנוכחות היסטוריונים מצ'כיה, גרמניה, אוסטריה, פולין, סלובקיה, ארצות הברית וישראל. ההרצאות, כשלושים במספר, התקיימו באולם שהוקם בעלית הגג של קסרקטין מגדבורג לשעבר, שם נערכו בימי הגטו מופעי תרבות.

חלקו הראשון של הכנס היה מוקדש לסקירה של פעילות המוסדות העיקריים העוסקים בחקר גטו טרזין בעשר השנים שחלפן מאז כנס ההיסטוריונים האחרון המוקדש לנושא. ד"ר וויטייך בלודיג עמד על השינוי העצום שחל מאז, במקום תצוגה אחת זמנית במוזיאון הגטו, מעון הבנים L 417 לשעבר, כולל עתה האתר 14 תצוגות מרשימות קבועות, חלקן בקסרקטין מגדבורג המשוּפֵץ. ד"ר ירוסלבה מילוטובה, מנהלת מכון טרזינסקה איניציאטיבה, ציינה במיוחד את פרסום הקבצים השנתיים של מחקרים ומסמכים על גטו טרזין, המופיעים בצ'כית ובגרמנית, שבהם פורסמו מראשית הוצאתם ב-1994 ועד עתה 320 מאמרים, נוסף לספרי מחקר נפרדים (שעליהם מדווחים דפי קשר באופן שוטף).

אניטה טרסי סקרה את העבודה שנעשתה בבית טרזין במשך עשר השנים האחרונות, הקמת המרכז החינוכי, הוצאת תכניות חינוכיות, ענף המוסיקה שהחל להתפתח והשפעתם של כל אלה על המחקר ההיסטורי הנערך במסגרת הבית. כן ציינה את השפעת עבודת המחקר של רות בונדי על הפעילות החינוכית, בעיקר את תרגום *קמרד* והוצאתו לאור של הספר *קראו לו חבר*. ד"ר ליאו פאוולאט, מנהל המוזיאון היהודי בפראג, שבו מחלקה מיוחדת לחקר שואת יהודי צ'כיה ומורביה, ציין את הפעילות החינוכית הרחבה, שהצמיחה, בין השאר, את המפעל *שכנים שנעלמו* בקרב תלמידי בתי הספר, שאספו ואוספים תצלומים, מסמכים וזיכרונות על יהודי הקהילה במקום מגוריהם, שחוסלה בשואה. השתקפות גטו טרזין בהיסטוריוגרפיה של הארצות שמהן הובלו אסירי גטו טרזין היה הנושא המרכזי הבא, שבו נכללו הרצאות על יהודי הרייך, אוסטריה, הולנד, סלובקיה והונגריה בגטו.

בין ההרצאות על גורל אסירי טרזין בהמשך דרכם עורר עניין מיוחד מחקרו של רוברט קובאלק, מנהל אתר ההנצחה במיידנק, על אסירי גטו טרזין שהובלו לאזור לובלין (פיאסקי, איזביצה, בלז'ץ, מיידנק, סוביבור) מאז מרץ 1942, עד שהחל לפעול בית החרושת למוות באושוויץ. מסתבר, בניגוד לסברה המקובלת, שלא כל באי הטרנספורטים מטרזין הושמדו מיד עם בואם, אלא שבמשך זמן מה שוכנו בגטאות מעבר במקומות קטנים באזור, יחד עם יהודי פולין, דוברי אידיש, שומרי מסורת, שהסתייגו מן "הצ'כים" (כפי שקראו להם) החילוניים. מצב "הצ'כים" הידרדר מהר אחרי שלא היה להם עוד מה למכור

ממטענם, אם קיבלו אותו, והם החלו למות מרעב. עדים מספרים שסירבו להאמין לידיעות שתוך שבועות מעטים יובלו להשמדה - כפי שאכן קרה. רות בונדי בחרה בנושא שלא נחקר, אף שהוא מוזכר בכל העדויות: מאבקם של אסירי גטו בזהמה ובעיקר במכות החרקים למיניהם - פרעושים, פשפשים, כנים, זבובים, חוסר האונים של הזקנים והחולים הסיעודיים ומאמצי האחיות לשמור על מעט ניקיון תוך מחסור במים, בסבון ומצעים נקיים. מגוון הנושאים הרחב - כגון מחקר על אנשי האס. אס במפקדת טרזין, השימוש בארכיון הצ'כי המרכזי הממלכת י לחקר תולדות גטו טרזין, מידע חדש על גטו טרזין בעדויות מוקלטות של השורדים, הגירת אסירי טרזין אחרי המלחמה למערב אירופה, לארצות הברית ולישראל, מחשוב כל הנתונים של קרבנות השואה - מעיד על ההתעניינות הנמשכת בכל הקשור לתולדות גטו טרזין.

### **הצדעה למציל ילדים**

סופסוף ניתן ל "ילדיו" בישראל, עתה בני שבעים, לארח את סר ניקולס וינטון בארצם ולהביע אישית את תודתם על כך שהציל את חייהם, כאשר העביר אותם כאדם צעיר, שנקלע במקרה לפראג, במסגרת מפעל פרי יזמתו ובאחריותו, להורים מאמצים באנגליה ברגע האחרון לפני סגירת השערים עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. סר ניקולס וינטון בן ה- 91 הגיע לישראל בליווי בנו, ונפגש ב- 30 באוקטובר 2004 עם כל מוקיריו לארוחה חגיגית ולחילופי זיכרונות בביתו של הוגו מרום, אחד מן הילדים שהציל. כוחו של הטוב - סרט מוקדש לניקולס וינטון, הוקרן באותו ערב בסינמט ק תל אביב במסגרת עין יהודית, פסטיבל עולמי לסרטים יהודיים. בהקרנת הסרט - ובו צילומים נדירים ומרגשים של הורים נפרדים מילדיהם בתחנת הרכבת ע "ש וילסון בפראג - נוכחו במאי הסרט מטיי מינאץ'. את הערב פתח מיכאל ז'נטובסקי, שגריר הרפובליקה הצ'כית בישראל, בדברי הערכה חמים. מסמר הערב היה סר ניקולס עצמו, שענה בשנינות לשאלות הקהל.

על אף שהציל חייהם של 669 ילדים (שמשפחותיהם לרוב נספו בשואה) לא נכלל ניקולס וינטון בין חסידי אומות העולם של יד ושם, מטעמים בירוקראטיים, משום שהוא לא עונה על דרישות התקנות למי אפשר להעניק את התואר: הוא ממוצא יהודי חלקי מצד אמו, והוא לא פעל תוך כדי סיכון חייו. באנגליה הוענק לו על מפעלו תואר סר.

## נשרים בטרזין

ב - 19 באוגוסט יצאו לביקור בטרזין שבעה מבני קבוצת נשרים, וכן פרנטה מאייר, המדריך שלהם מימי הגטו, נשותיהם, בניהם, בנותיהם ונכדיהם. הקבוצה מנתה כ-50 מבקרים, בני שלושה דורות, בגילים 5 עד 82. בני נשרים ופרנטה מאייר, מדריכם, היו דיירי חדר 7 בבניין L 417 בגטו. בחדר שכנו כארבעים ילדים, שחלקם נשלחו מעת לעת בטרנספורטים למזרח ואחרים הובאו במקומם. תשעה מהם, ופרנטה עצמו, שרדו.

בזמן השהות בגטו הוציאו הנשרים לאור שלושה ביטאונים בכתב: "דף חדר מס' 7", "נשר" ו"ריס ריס ריס". העיתון "ריס ריס ריס" יצא לאור בהתמדה, זמן ממושך יותר מהאחרים. העתקים מגיליונות העיתון מוחזקים בארכיון בית טרזין ותורגמו לאנגלית בידי עליזה ש"ק. מהביטאון "נשר", אותו ערך פאול ויינר, כיום תושב ניו יורק, נותר רק עותק יחיד של גיליון בודד וגיליון מיוחד לזכרו של מסריק. גיליונות נשר נמצאים על שולחנה של עליזה ש"ק, ובקרוב ניתן יהיה לקרוא את תרגומם לאנגלית.

הביקור בטרזין נועד להמחיש לבני המשפחות, מקרוב, את אורח החיים של ילדי "נשרים", ממש במקום ההתרחשות. תומס פדרוביץ', היסטוריון מצוות המוזיאון בטרזין, תיאר בפני המשתתפים את קורות הגטו, הציג סרט תיעודי על החיים בטרזין ולבסוף הזמין את הקבוצה לסיור בתערוכה בבניין L 417. הסיור העלה שאלות רבות, בעיקר מצידם של הנכדים, בני הדור השלישי, אשר הקיפו את פרנטה והאזינו בפה פעור לתיאוריו על חייה של קבוצת ילדים בני 12 בתנאים הקשים של הגטו.

הנשרים ובני משפחותיהם נקבצו לביקור זה מכל רחבי העולם: מארה"ב - משפחות מאיר, גרינבאום, ויינר ורפר; מברזיל, משי סטריבנגר; מגרמניה - משי מאייר; מצרפת - משי שפיץ; משוויץ - משי הולצר ומאוסטרליה - משי הופרט. הקשר שנרקם על ידי החיים יחד בחדר 7 בגטו, נמשך גם לאחר המלחמה, תחילה מתוך הצורך לשמר את היחד, וכתחליף לאב, לאם ולמשפחה שלא שרדו. בהמשך טופחו הקשרים בהתמדה ובהכרה מודעת והיו לשותפות ארוכת שנים, לאחוה ולאחריות הדדית, המקיפות כיום גם את המשפחות. תלמה גרינבאום, רעייתו של ה"נשר" מישה, כתבה את הספר, נשרים, על קורות בני הקבוצה בגטו ועל חייהם לאחר מכן. היא ראינה לצורך הכנת הספר את חברי הקבוצה ששרדו וגם את נשותיהם. בנות הזוג היו למרכיב בלתי נפרד מהקבוצה. חלקן בעצמן ניצולות טרזין, אחרות עברו את תקופת המלחמה במקומות אחרים ואחדות נולדו בארצות רחוקות מאזורי המלחמה. כולן מדגישות את הרלוונטיות של הקבוצה לחייהן היום ובעבר. כמה מבני הקבוצה הביאו איתם לביקור בטרזין חפצים ומסמכים מימי הגטו, אותם תרמו לארכיון בית טרזין לשימור, לתצוגה ולמחקר. בין המסמכים, חוברת זיכרון שהכינו ילדי הקבוצה למישה גרינבאום ליום הולדתו, ומכתב שפרנטה מאיר כתב למישה גרינבאום מיד לאחר השחרור. יאן סטרבינגר מסר עותק מיוחד של ריס ריס ריס. את הספר באנגלית על

קבוצת נשרים מאת תלמה גרינבאום ניתן לרכוש בבית טרזין במחיר 60 ₪, בתוספת 5 ₪, לדמי משלוח.

### **לזיכרו של אריך קולקא**

במרכז החינוך והתרבות של המוזיאון היהודי בפראג נערך ב – 25 בנובמבר 2004 ערב חגיגי לזכרו של אריך קולקא (1911 – 1995), אסיר פוליטי במבצר הקטן של טרזין ובאשוויץ , מחבר (יחד עם אוטא קראוס ) הספר *בית חרשות למוות* , המחקר המקיף הראשון על אושוויץ – בירקנאו, שראה אור בתרגום עברי בשנת 1960. במסגרת הערב הוקרנו קטעים מראיון עם אריך קולקא, ובנו, אוטו דב קולקא, פרופ' להיסטוריה באוניברסיטת ירושלים, סיפר על אביו הסופר וההיסטוריון. באתר ההנצחה הממלכתי בטרזין הוסר ב – 23 בנובמבר 2004 הלוח מפסלו של אריך קולקא, המוצב במבצר הקטן של טרזין, כלא הגסטאפו לשעבר.

### **הבובה האולימפית - סרט על בסיס הסיפור 'אני כוכב'**

גיורא גרזון ביים ושרלי גרזון הפיקה סרט לילדים על בסיס ספרה של אינגה אוארבכר, 'אני כוכב'. הספר תורגם לשפות רבות ואינגה מוזמנת להרצות במסגרות שונות של חוקרים ומורים מארה"ב, גרמניה, יפן ועוד. ב – 12 במאי השנה תקבל אינגה אוארבכר תואר דוקטור כבוד של אוניברסיטת לונג אילנד בניו יורק. אינגה אוארבכר, ילידת 1934, הגיעה לטרזין מגרמניה, יחד עם הוריה. בספרה מספרת אינגה על הקשר המיוחד בין ילדי הקטנה לבובתה על רקע תנאי החיים בגטו. גיורא גרזון עשה סרט רגיש שמטרתו להוות בסיס לתכנית חינוכית ייחודית לילדים בני כל הדתות והלאומים. הסרט הוקרן בהצלחה רבה במוזיאונים בדנור – קולורדו, לס וגאס, ועומד בפני הקרנת בכורה בניו יורק ובשיקאגו. במסגרת אירועי שישים שנה לשחרור, יפיק בית טרזין את בכורת הסרט בארץ, בהשתתפות גיורא, שרלי ואינגה, אנשי קולנוע ותרבות ועוד. האירוע באדיבות חברת מלונות דן בע"מ. (ראה אירועים עתידיים, עמ' 2)

### **הוקרה למוסיקאים של טרזין**

ב – 10 בספטמבר 2004 הוסר בטרזין הלוח מלוח זיכרון למוסיקאים, שהיו כלואים בגטו ונספו בשואה. הלוח נתרם על ידי הקרן למוסיקה קאמרית מטרזין (TCMF) בוסטון. הלוח הוסר על ידי מארק לודוויג, מייסד הקרן ויושב הראש שלה. לאירוע הגיעו שלושים איש מארצות הברית, ביניהם חברי התזמורת הסימפונית של בוסטון והאנקה ואדגר קראסה, אסירי גטו טרזין לשעבר, הפעילים בחיי המוסיקה בעיר. יום האירועים כלל תפילת זיכרון בקרמטוריום של טרזין וקונצרט מיצירות קליין, קראסה, שולחוף ושוונק,

ממלחיני הגטו, שנערך בעליית הגג של קסרקטין מגדברוג לשעבר, שבה היו מתקיימים בימי הגטו אירועי תרבות. נוסף על כך התקיים קונצרט מיוחד בשגרירות ארצות הברית בפראג, שהעניקה למסע של TCMF את חסותה.

**בכנסית 'Old Whalers'** בסאג הארבור, מדינת ניו יורק, התקיים ב – 9 באוקטובר 2004 קונצרט בשם *מוסיקה אסורה - מוסיקה קאמרית ממחנה הריכוז טרזיינשטאט*. הקונצרט, במסגרת הסדרה המוסיקלית *אקליפטיקה*, כלל שלישית כלי קשת לגדעון קליין, שירי נחמה לויקטור אולמן, *שישיית כלי קשת* לארווין שולהוף וכן את יצירתו של אלכסנדר זמלינסקי, *פרחי מאי פורחים בכל מקום*.

### **אמנות כמרכז חיים**

במוזיאון היהודי בפראג התקיימה בין ה – 14 באוקטובר 2004 ו – 9 בינואר 2005 תערוכה בשם *אלכסנדר ברנדייס, מצנאש, ואדולף ויזנר, חתנן*, שבה הוצגו יצירות ציירים צ'כיים מובילים מאוספו הגדול של ברנדייס (1848 – 1901) וציורים של ויזנר (1871 – 1942), ממייסדי אגודת האמנים מאנס. רוב צאצאי משפחת ברנדייס הצליחו להימלט אחרי כיבוש הנאצי במרץ 1939, אולם אדולף ויזנר ורעייתו הלנה לבית ברנדייס, הובלו ביוני 1942 לגטו טרזין ושם מת ויזנר כעבור שלושה חודשים מתשישות. הלנה, ציירת וחובבת אמנות בזכות עצמה, שרדה בגטו, עבדה שם בבתי המלאכה שסיפקו עבודות אמנות לחברות גרמניות שונות, ויצאה משם בפברואר 1945 בטרנספורט לשווייץ. היא חיה אצל בנה רנה בלונדון ונפטרה שם בשנת 1975 בגיל 98.

### **האופרה ברונדיבר – לא תשכח לעולם**

נראה כי לאופרת הילדים *ברונדיבר* חיי נצח משלה. בכנס של בני טרנספורט הילדים שהתקיים בניו יורק ב – 3 באוקטובר 2004 הוצגה האופרה בפני המוזמנים. בקהל, בשורה הראשונה, ישבה אלה שטיין ויסברגר, מי שהשתתפה באופרה בתפקיד החתולה. אלה שטיין ויסברגר היא מבנות חדר 28 – בית הילדים L 410. אלה פועלת רבות למען הנצחת ילדי גטו טרזין ומדריכיהם, ולקחת על עצמה להחיות את האופרה כסמל לעשייה חינוכית וליצירה בטרזין.

### **שיטות הוראת השואה**

במסגרת הסמינריון למחנכים על הוראת השואה, שהתקיים בימים 8 – 11 באוגוסט 2004 *ביד ושם* בירושלים, הנחתה יונת קלר, מרכזת המפעל החינוכי של בית טרזין, סדנה בנושא *קמרד 23*. קובי לוריא הציג עבודה חינוכית סביב שירי הקברט מגטו טרזין. חנה גרינפילד

העבירה סדנה שהוקדשה לשיטות הוראה לסטודנטים לא יהודיים על סמך ניסיונה העשיר בנושא זה. כאסירת גטו טרזין, בירקנאו ומחנות אחרים לשעבר, יזמה חנה גרינפילד תחרויות כתיבה ואמנות שנתיות לתלמידי בתי הספר הצ'כיים בנושא גורל יהודי צ'כיה ומורביה בתקופת השואה. בשנת 2004 השתתפו בתחרות 4,000 תלמידים. בכנס השתתפו כ- 400 מחנכים, שהגיעו משלושים ארצות.

## נמסרו לארכיון

### יומנו של נער

אחרי שהות של שנתיים בגטו טרזין, ב – 4 באפריל 1944, התחיל פאוול ויינר בן ה - 12 לנהל יומן והמשיך בכתיבתו עד לימי השחרור . ייחודו של היומן , הכתוב צ'כית, בכתיבה הכנה והפרטנית, נעדרת גינונים ספרותיים, על לבטיו של נער מתבגר , על אירועי היומיום במעון הילדים נשרים – התענוג שבמקלחת חמה , יחסי עוינות וחיבה עם בן זה או אחר במעון , מבצעי הניקיון התמידיים. פאוול מבטא עצב על שהוא רואה את אביו בן החמישים מזדקן ונחלש ועל רצונו לקבל את תשו מת ליבה של אמו , שעסוקה בעיקר בדאגה לתוספת מזון למען משפחתה.

לזמן מה היה פאוול עורך העיתון נשר, המתחרה בדים – רים – רים, ביטאון הקבוצה, ולוח היום שלו היה דחוס מאוד , לימודים, כולל אלגברה , אנגלית, צרפתית, עברית ונגינה בפסנתר (תמורת שכר לימוד בלחם ומרגרינה ) ובעיקר כדורגל בכל שעה פנויה , בנעליים בלויית, בכדור סחבות.

מצב משפחת ויינר היה יחסית, סביר : האם עבדה בתקופות שונות בבית מלאכה לאטריות ובמאפיה הלבנה (לדברי מאפה מלבד לחם), האח הנדה (יאן), הגדול מפאוול בארבע שנים , עבד בחקלאות והביא הביתה "שלויס" מתוצרתה, ואף פאוול עצמו עבד זמן מה בגני הירק שסיפקו תוצרת למפקדת האס אס וגם הוא למד את מלאכת הסחיבה , ובנוסף לכל קיבלה המשפחה מספר פעמים חבילות מבחוץ.

אולם האב והאח נשלחו בספטמבר 1944 בטרנספורט השני של גברים מזרחה, האם, שעבדה אז בפיצול פצלת, החליטה לא להתנדב לצאת בעקבותיהם, ובכך להגן על פאוול. אכן, כעבור זמן מה נודע בגטו , כפי שרשם פאוול, שהטרנספורט הגיע לבירקנאו , והוא דאג שמא אביו ואחיו סובלים מקור , מהפצצות, מרעב, ורק עם בוא שרידי מצעדי המוות לגטו באפריל 1945 נודעה לו האמת הנוראה על תאי הגז.

האב והאח לא שרדו , האם ואלי ופאוול היגרו אחרי המלחמה לקנדה ומשם לארצות הברית. את התרגום האנגלי של יומנו מסר פול ויינר בניו יורק לאניטה טרסי , יחד עם זיכרונותיה של ואלי ויינר, שבכתיבתם החלה בשנת 1942 ושירים שכתב אחיו. בנוסף מסר ויינר שיר שנכתב על ידי אחד מילדי קבוצת נשרים על קורות המעון.

### כתב הגנה על בנימין מורמלשטיין

כנגד המון שטויות על מורמלשטיין , טרזין, היודנראט, חיי היהודים בתקופת השואה קורא וולף מורמלשטיין, בנו של זקן היהודים השלישי בגטו טרזין, לתשובותיו המפורטות ל – 12 שאלות אודות בנימין מורמלשטיין ופעלו . לשאלה, אם היודנראט ידע על הפתרון הסופי ותאי הגז , עונה וולף מורמלשטיין : הידיעות הראשונות על ההשמדה ההמונית הגיעו לגטו

טרזין רק בדצמבר 1944, עם בוא קבוצת היהודים הראשונה מסלובקיה, והאמת המלאה נודעה רק באפריל 1945 מפי שורדי מצעדי המוות.

וולף מורמלשטיין מבטל את כל השמועות, כאילו מורמלשטיין לימד את אייכמן עברית, ועבד אחרי המלחמה בוואתיקן או במכון הביבליה הפונטיפיקלי ברומא: מ - 1947 עד לצאתו לגמלאות בשנת 1973 עבד בנימין מורמלשטיין, רב והיסטוריון, כסוכן מסחרי ובכל כתביו בנושאי דת או היסטוריה הדגיש את נקודת המבט היהודית לשאלה מדוע מורמלשטיין, שנפגש עם אייכמן מספר פעמים, בין אביב 1938 ועד אפריל 1945, לא נקרא על ידי התובע גדעון האוזנר להעיד במשפטו בירושלים בשנת 1961, קובע בנו, שבכך איבדה התביעה עדות חשובה ממקור ראשון, שהייתה יכולה, בין השאר, לאשר את דברי אייכמן בניסקו בסתיו 1939 באזני האסירים: "אחרת פירושו של דבר מוות" ("Sonst heisst es eben sterben").

חוסר מקום לא מאפשר לנו לפרסם את שבעת עמודי תשובותיו של וולף מורמלשטיין, שחי בלאדיספולי שבאיטליה. חברים המעוניינים יכולים לקרוא אותן בארכיון בית טרזין, או לבקש להעביר אליהם העתק או לפנו ת בשאלות ישירות אל כתובת ה-e-mail: [wolf.murmelstein@tiscalinet.it](mailto:wolf.murmelstein@tiscalinet.it)

### **כבאי בגטו**

אביבה בר און, קריית אונו, מסרה לארכיון שורה של מסמכים מקוריים וביניהם תעודת זהות שהונפקה בינואר 1945 בגטו טרזין להוריה, פרידה ויוסף וינקלר; אישור מעבר קבוע שניתן על ידי מפקח האס. אס. ליוסף וינקלר ב - 21 בפברואר 1942 מתוקף תפקידו ככבאי בגטו; אישורים זמניים לצאת את המגורים אחרי שעת העוצר בערב; פנקס עבודה וכן גלויה שנשלחה אל אביה לגטו טרזין ב - 16 בדצמבר 1944 מארנסט אשנבאכר מפולין.

### **זוזנה יוסטמן, ניו יורק**

במאית קולנוע, מסרה לארכיון חומר על אחיה, ייזי רוברט פיק (1925 - 1983), שהובל לגטו טרזין בשנת 1943 ושרד בו כנכה, אחרי שחלה שם בשיתוק ילדים ובשחפת. בטרזין כתב שירה לירית וסאטירית שרובה אבדה. אחרי השחרור כתב ופרסם תשעה ספרים, בחלקם הגדול אוטוביוגרפיים למחצה, בעלי הומור אירוני, הידוע ביניהם *החברה להגנת בעלי החיים*. בין היצירות של פיק גם המחזה *האדם ביש המזל בכובע הצהוב*, קומדיה לירית עם שירים, סיפורם של קבוצת צעירים בגטו טרזין המכינים הצגה של קברט, שנקטעת עם הטרנספורטים. זוזנה יוסטמן תרגמה את תמצית המחזה והשירים שלי. ר. פיק מצ'כית לאנגלית.

## ציוריו של נורברט טרולר

דוריס ראוך, חברת העמותה המתגוררת בווינגטון וקרובת משפחה של הצייר נורברט טרולר, מסרה לארכיון העתקים של 200 מציוריו בהם תאר את חיי היומיום בגטו. נורברט טרולר עבד במחלקה הטכנית של האלטסטנראט ויחד עם ליאו האס, בדז'ריך פריטה, פרדיננד בלוך ואוטו אונגר נלקח ב- 17 ביולי 1944 למבצר הקטן, נחקר, ומשם נשלח לבירקנאו. הציירים נאשמו בהפצת תעמולה אנטי נאצית. רק ליאו האס ונורברט טרולר חזרו. נורברט טרולר כתב ספר זיכרונות, בו תאר את פרשת הציורים לפרטיה ובעדותו נקודות מבט ייחודיות. דוריס ראוך שמסרה את הציורים לבית טרזין, נשלחה ב- 1 בספטמבר 1942 לראאסיקה יאגאלה ומשם למחנות עבודת כפייה. שבוע לפני סיום המלחמה נשלחה בטרנספורט מיוחד שיצא מהמבורג לשוודיה.

## מפעל התרגומים

מתוך הנחה, שדורות ההמשך של חוקרים ותלמידים לא יוכלו להיעזר במסמכים ומאמרים כתובים ב צ'כית או בגרמנית , ממשיך בית טרזין במפעל התרגום השיטתי של החומר לעברית ולאנגלית, שנעשה כולו על ידי מתנדבים , ללא כל תמורה מלבד הסיפוק מעבודה למען הדורות הבאים.

רק רשימת התרגומים שהספיקה עליזה ש "ק לתרגם מצ 'כית וגרמנית בששת החודשים שחלפו, ממלאה שלושה עמודי מחש ב וכוללת כ – 180 כותרות, ממאמר על גידול תולעי משי בטרזין ורשימת ההרצאות של מחלקת התרבות בגטו , ועד יומנו של אלש קראוס שנכתבו בגטו ופרקים מספרו של מילן קונה מוסיקה על גבול החיים. בהספק מעורר התפעלות תרגם שמעון ויסבקר , חיפה, 32 מאמרים מגרמנית לעברית הכלולים בספר *Theresienstadt*, שראה אור בהוצאת אירופה בווינה בשנת 1968, וצר המקום כדי למנות את כולם.

לידיה שמולקה, בית יצחק, תרגמה מצ'כית לעברית את יומנה של הלגה וייס מגטו טרזין מרים צ'רבינקה, גבעת חיים – איחוד, תרגמה מצ'כית לעברית את עדותה של מרגיט בלאייר ואת זיכרונות אדית (דיטל) אורנשטיין על יעקב אדלשטיין. חוה ומקסי לבני, ק. טבעון, תרגמו מגרמנית לעברית את יומנה של סטפנקה פיישר , כמו כן עמדו ועומדים בכל עת לרשותו של מפעל ההוצאה לאור של בית טרזין.

## ספרים ופרסומים

### בית בתום השואה

ארמונות התקווה, ספרו של פאוול קוהן, מכיל סיפורם של 23 ילדים ניצולי השואה, שמצאו עם תום המלחמה בית, יחס חם ותמיכה נפשית בבתי ההחלמה, שאותם הקימו המחנך הצ'כי פרמיסל פיטר והשותפה למפעל חייו אולגה פירצובה בארמונות אצולה שהוחרמו למטרה זו. הספר, שיצא במקורו הצ'כי בשנת 2000 וכעבור שנה במהדורה גרמנית, תורגם לעברית על ידי רות בובק, העיצוב הגרפי הוא של אורני דרורי. הספר הוצא לאור על ידי בית טרזין בסיוע הקרן על שם פרמיסל פיטר ואולגה פירצובה בשווייץ וקרן יוצאי צ'כוסלובקיה בישראל.

המחבר, אף הוא מ"ילדי הארמונות" עבר כנער את גטו טרזין, אושוויץ ובוכנוולד, שימש שנים רבות כתב של רדיו אירופה החופשית במינכן וחי בגרמניה. רוב המספרים על גורלם בעת השואה ושהותם בארמונות קשורים זה שנים רבות עם בית טרזין וביניהם מיכל בר, חווה פרסבורגר, גרטה הופמייסטר, הרב סיני אדלר, יהודה בקון, דן גלס. שלושה מבין המספרים - יהודה (פולדה) הופרט, תומאש פנטל ואווה דימאנט הספיקו לספר את סיפורם באזני פאוול קוהן, אך נפטרו לפני צאת הספר לאור.

את ארמונות התקווה ניתן לרכוש בבית טרזין במחיר 50 ₪, לחברי העמותה במחיר מוזל של 40 ₪, בתוספת 5 ₪, דמי משלוח.

### זוכרים את וילי גרואג

גלעמידע, ביטאון בית החרושת גלעם בקיבוץ מענית, הוציא באוגוסט 2004 גיליון מיוחד לזכרו של וילי גרואג (1914 – 2001), חבר הקיבוץ וממקימי המפעל, ובו דברים על וילי ועל טקס חלוקת המלגות של הקרן להשכלה גבוהה על שם ד"ר וילי גרואג, שהתקיים ב-3 ביולי 2004 במענית.

כן מכיל הגיליון ציור רים של וילי, שהיה ד"ר לכימיה בהשכלתו, מחנך אהוב בגטו טרזין ואמן ברוך כשרון. בין המספרים על וילי רב הפעלים גם אב קרנסה, מנהל השיווק של חברת ההנדסה ההולנדית שסיפקה ציוד לתעשיית העמילן, אסיר גטו טרזין בעבר, שנפשו נקשרה בוילי. במכתבו מבקש אב קרנסה ממקבלי המלגות לקדש את זכרו של וילי בנאמנות לאידיאלים שלו, ובראש וראשונה באהבתו לאדם באשר הוא אדם.

### מפעלו של היינץ פרוסניץ

לציון שישים שנה לראשית ההגליות של יהודי מבוהמיה ומורביה לפולין פרסם השבועון רספקט בפראג מאמר גדול, מלווה תצלומים, בשם נס הלחם – חייו, מפעלו ומותו של התלמיד היינץ פרוסניץ של רות בונדי. לוז המאמר הוא פעלו של היינץ פרוסניץ, שנותר

בפראג הודות לעבודת אביו בקהילה עד אוקטובר 1944, ושלה, בעזרת חברים, 8,000 ק"ג מזון בחבילות לגטו לודז', לגטו טרזין, לבירקנאו ולמחנות בגרמניה ובפולין. על אף הסיכון הגדול שברכישת מזון בשוק השחור לא נתפס היינץ, אולם יד הנאצים השיגה אותו כאשר קץ המלחמה כבר נראה באופק: הוא נשלח עם הוריו בסוף אוקטובר 1944, בקבוצה האחרונה של עובדי קהילת פראג לטרזין והישר משם, יחד עם הטרנספורט האחרון להשמדה שיצא את הגטו, הובלו כולם לאושוויץ. שם נרצח היינץ פרוסניץ בן השמונה עשרה, ביום האחרון שבו פעלו מתקני ההשמדה.

### **אהדה לרדיפת יהודים**

בעריכת פרופ' אוטו דב קולקא מהאוניברסיטה העברית בירושלים ופרופ' אברהארד יקל ומאוניברסיטת שטוטגארט ראה אור בסתיו 2004 כרך מסמכים בשם *Die Juden in den geheimen NS-Stimmungsberichten 1933 - 1945*, המכיל מאות דו"חות סודיים של הגסטאפו ושרותי הביטחון הנאציים על האווירה באוכלוסייה הגרמנית ותגובתה לרדיפות היהודים. לפי הדו"חות מסתבר, שרוב האוכלוסייה הגרמנית הכללית לא הייה אדיש להשמדת היהודים, כפי שסברו עד כה, אלא קיבל אותה באהדה. סך הכול מדובר ב- 3,744 מסמכים, 752 מתוכם כלולים בספר, השאר בתקליטור המצורף לו. הספר ראה אור במסגרת סידרת הפרסומים של הארכיון הממלכתי הגרמני.

### **ה. ג. אדלר בצ'כית**

כל מי שעוסק בחקר תולדות גטו טרזין פיתח יחס דו-קוטבי לספרו של ה. ג. אדלר טרזיינשטאט 1941 – 1945 – פני חברת כפיה, שראה אור בגרמנית לראשונה בשנת 1955 ומהדורה הסופית בשנת 1960. מצד אחד, הערכה על כמות החומר העצומה שהצליח אדלר לאסוף בו, ומאידך, רתיעה מפסקנותו הנחרצת, ביחוד לגבי יעקב אדלשטיין והמחלקה בטיפול בנוער.

עתה ראה אור בפראג, בהוצאת Barrister & Principal, החלק הראשון – היסטוריה - של ספרו של אדלר בתרגום צ'כי ושני הכרכים הנוספים - סוציולוגיה ופסיכולוגיה – עומדים לצאת לאור בזמן הקרוב. את המלאכה הקשה של עדכון הנתונים לפי חומר שהתפרסם מאז שנות החמישים, בתוספת הערות, לפעמים ביקורתיות, לקח על עצמו ההיסטוריון דר' מירוסלב קריל, שעמד על הקשיים העצומים שבעבודה זו בהרצאתו בכנס היסטוריונים שנערך בנובמבר 2004 בטרזין. הוצאת בריסטר & פרינציפל עומדת לפרסם את כל כתבי אדלר, כולל רומנים, שירה ומסות.

## המוסיקה ממשיכה לחיות

המלחין האנס קראסה זכור לאסירי טרזין לשעבר בעיקר בזכות האופרה לילדים *ברונדיבר*, שאותה הלחין עוד בפראג לפי ליברית של אדולף הופמייסטר. *ברונדיבר* הוצג בטרזין 55 פעמים ונתקבל בהתלהבות עצומה מצד ילדי הגטו. אולם האנס קראסה, יליד 1899, היה מלחין פורה מגיל צעיר וכבר בשנת 1921 בוצעה *Opus 1* שלו, המבוסס על שירי הגרזום של קריסטיאן מורגנשטרן. את יצירתו האחרונה *Passacaglia a fuga* לשלישית כלי קשת חיבר קראסה בגטו טרזין ב – 7 בספטמבר 1944, זמן קצר לפני שהובל לאושוויץ ושם מצא את מותו.

הביוגרפיה *האנס קראסה, חייו של המלחין ויצירתו* של בלנקה צ'רבינקובה ראתה אור בשנת 2003 בהוצאות טמפו בפראג, ובמרכזו ניתוח יצירותיו המוסיקליות בידי המחברת, מוסיקולוגית בהשכלתה, ונתונים מפורטים על ביצוען בחייו של קראסה ואחרי מותו.

## ראי לחיי הגטו

אתר ההנצחה הממלכתי בטרזין הוציא לאור שני קטלוגים לתערוכות הקבועות שלו על תולדות הגטו. אלבום גדול ומהודר בן 250 עמודים בשם *אמנות נגד המוות* מוקדש למדורים השונים בתערוכה הקבועה בקסרקטין מגדבורג לשעבר: מוסיקה, אמנות, יצירה ספרותית ותיאטרון בגטו טרזין.

כלולים בו לא רק יצירות הציירים הידועים כמו פריטה, האס, אונגר וקין, אלא גם של שורה של אמנים, רובם חובבים, שניסו לתפוס את מהות המציאות בגטו על פי דרכם. באלבום 450 אילוסטרציות – תמונות, פלקטים, ציורי תלבושות, צילומים היוצרים מסמכים – שמצליחים להעביר את עוצמת עושר היצירה שצמחה בגטו על אף התנאים הקשים – או דווקא בגללם. האלבום ראה אור הוצאת אוסוואלד בצ'כית, גרמנית, אנגלית ועברית.

טרזין "*בפתרון הסופי של השאלה היהודית 1941 – 1945* נקרא הקטלוג המוקדש לתצוגה הקבועה במוזיאון הגטו, מעון הבנים L – 417 לשעבר, שראה אור בשנת 2003. אף הוא מכיל שפע של תצלומי מוצגים מתוך התערוכה הקבועה מלוויים בטקסט בהיר ותמציתי, פרי עטו של דר' וויטיך בלודיג, המאירים את תולדות הגטו ואספקטים שונים בחיי האסירים: הצפיפות, העבודה, הרעב, המחלות והמוות, מצוקת הזקנים, חיי הילדים. גם קטלוג זה הוצא לאור על ידי הוצאת אוסוואלד בצ'כית, גרמנית, אנגלית ועברית.

## חיים כאילו

קראה צפורה רומן למאמר על הדיסק של שיר י קברט לקארל שוונק, שהופיע ב – 19 באפריל 2004 בעיתון *לאשה*. במרכז המאמר ראיונות עם גרטה הופמייסטר – קלינגסברג,

שהשתתפה בחיי המוסיקה של גטו טרזין, בין השאר באופרת הילדים *ברונדיבר*, אווה ארבן, שזכרה את מרבית שירי שוונק מילדותה בגטו, ועם קובי לוריא, מוזיקאי, מחזאי, פזמונאי, שהודות להתעניינותו העמוקה בנושא הקברטים בטרזין התגשם פרויקט הדיסק בביצוע ניצולי הגטו עצמם.

### **שבויי המלחמה בהאמבורג**

חוברת 8 של *תרומות להיסטוריה של הרדיפה הנאציונל – סוציאליסטית בצפון גרמניה*, שראתה אור ב – 2004 בהוצאת טמן בברמן, מוקדשת לנושא עבודות הכפייה באזור. בין שאר המאמרים נכלל בה מחקרה המפורט של פרידריקה ליטמן על שבויי המלחמה בהמבורג בימי מלחמת העולם השנייה. לפי האומדן הועסקו באזור המבורג אחרי ההפצצות הכבדות על העיר בשנים 1943 – 1944 כעשרים עד שלושים אלף שבויי מלחמה, בעיקר בפינוי הריסות, (שבהן הועסקו גם אסירות גטו טרזין ומחנה המשפחות בבירקנאו לשעבר, שהובלו ביולי 1944 למחנות שונים באזור המסונפים למחנה ריכוז נוינגאמה). רבות מהאסירות זוכרות את שבויי המלחמה, בעיקר את הצרפתים והאיטלקים, בחיבה רבה, משום שסייעו להן - ללא אפשרות של פגישות פנים אל פנים – ככל שביכולתם, אף שגם מצבם היה קשה, ומדי פעם חילקו איתן את תוכן החבילות שהיו מקבלים מהצלב האדום הבינלאומי.

### **כל יצור חי זקוק לטיפול מסור**

החוג למפגשים נוצריים – יהודיים של דנקנדורף שבדרום גרמניה מקדיש חלק מביטאונו מאוקטובר 2004 לזכרו של וורנר נוי פליס, ששימש כגנן בגטו טרזין והדריך בנות בעבודתן בחקלאות (שתוצרתה נועדה לגרמנים). אחרי עלייתו ארצה חי ורנר במושב שבי ציון, גם שם היה אחראי על הגינון ושם נפטר במאי 2004, שלושה חודשים לפני יום הולדתו ה-96. רבים מידידיו בגרמניה ביקרו אצלו פעמים חוזרות בשבי ציון, התכתבו עמו, נהנו משטחי התעניינותו הרבים. וורנר היה גנן לא רק במקצועו, אלא בנפשו: הוא ידע שכל יצור חי וצומח זקוק לטיפול מסור, לסבלנות, לתמיכה – וגם את הקשרים בין יהודים וגרמנים נוצריים יש לטפח באורך רוח.

### **אוסטרבה, עיר ואם**

*העיר שבתוכנו – סיפורם של יהו די אוסטרבה* ראה אור בשנת 2004 בציכית בהוצאת מונטנסק, בסיוע ראש עיריית אוסטרבה, אינג' אלש זדניק. העיר גם קיימה ב – 18 באפריל 2004 עצרת זיכרון לציון 65 שנה להגליית יהודי אוסטרבה, באוקטובר 1939 לאזור ביצות בקרבת ניסקו שבפולין, בשני הטרנספורטים הראשונים של יהודי הפרוטקטוראט למזרח.

הספר הוא עיבוד של המהדורה העברית , שהוצאה לאור לפני עשר שנים על ידי הארגון העולמי של יהודים יוצאי אוסטרבה. ציפורה ניר כותבת בו על תולדות יהודי עיר התעשייה, שרבים מהם הגיעו אליה מגליציה הקרובה, וכן נכללים בספר זיכרונות של רות אליעז, אווה אלטר – קרמר, משה זיסר ופטר ארבן על עירם. הספר, בעיצוב גראפי נאה, מלווה צילומים רבים, מספר על אישים ידועים בין יהודי העיר, ביניהם דר' יוסף רופאייזן ודר' פראנץ קאהן, מעמודי התווך של התנועה הציונית בצ'כוסלובקיה, הסופר יוסף בור (בונדי), המשוררת אילזה וובר, שלמה רוזן, שהיה שר הקליטה בממשלת ישראל. מיכל אפרת (שעיצבה את העטיפה) וציפורה ניר, אז לווינגר, מספרות על הקומונה של שש בנות אוסטרבה בגטו טרזין.

### **היהודים בתולדות Valasske Mezirici ,**

מחקרו של לדיסלב באלטקה ראה אור ב – 2004 בהוצאת הארכיון הארצי של מורביה בברנו והארכיון הממלכתי בווסטין, שבראשו עומד המחבר. הספר פותח בתיאור חיי היהודים בעיר וסביבתה מאז המאה ה – 16, במרכזו תיאור תקופת הדיכוי והאכזריות בשנים 1939 – 1945, כולל סיפורם המפורט, מלווה תצלומים, של כל המשפחות היהודיות שחיו בעיר, ומסתיים ברשימת 150 יהודי העיר וסביבתה שנספו בשואה. בימי השלטון הקומוניסטי נהרס בית הכנסת וחוסל בית העלמין העתיק בעיר. כפי שמוסר מיכאל האני, שלקח חלק פעיל במחקר ובהכנת הספר, הוסר בוואלאסקה מזיריצ'י ב – 13 בספטמבר 2004 הלוט ממצבה לזכרם של קרבנות השואה מבין תושבי העיר וסביבתה.

### **עיתון בצל הכיבוש**

קבוצת ילדים יהודיים בבודייוביצה שבדרום צ'כיה הוציאה בימי הכיבוש, כאשר רבו האיסורים בחייהם, עיתון בשם קלפי, דהיינו רכילות, ש- 22 גיליונותיו נשמרו על ידי אישה צ'כיה נאמנה אחרי שיהודי העיר הובלו לגטו טרזין. Kathy Kacer, סופרת קנדית, כתבה על סמך זיכרונותיו של ג'ון פרוינד, אחד מילדי הקבוצה, ספר בשם כתבי המחתרת, שראה אור בשנת 2004 בהוצאות סקונד סטורי פרס. הספר מתאר את חיי הילדים תחת הכיבוש הגרמני וגורלם בשואה. רק שניים מתוך הקבוצה – פרנסס נויבאואר שחיה כיום בקליפורניה, וג'ון פרוינד, כיום בטורונטו – נותרו בחיים. רודה שטדלר, שביזמתו ובהנחייתו נכתבו קלפי בעיקר לשם חיזוקם הנפשי של בני הנוער היהודי, נורה למוות בימי המלחמה האחרונים. גיליונות קלפי המקוריים שמורים במוזיאון היהודי בפראג.

### **בובת הקסמים**

ירוסלב רינד , קנגרו וואלי , אוסטרליה, העביר לארכיון ספר ילדים בשם *בובת הקסמים*, שנכתב על ידי אשתו , גיטה טיברגר, ומאויר על ידי מריה קורטני - סיפור אמיתי על ליצי, הבובה האהובה. גיטה, שנולדה בשנת 1934 באוסטרבה, ואמה טילדה, הצליחו להימלט בשנת 1941 מהפרוטקטוראט לשטח סובייטי. ליצי הייתה חברתה הקרובה של גיטה בגלות בסיביר, אולם כאשר חלתה בתה הקטנה של אחת השכנות הרוסיות ואמה האמינה שרק הבובה יכולה להבריאה אותה, נתנה אותה גיטה לילדה במתנה. כתמורה הביאה להם האם דליים של תפוחי אדמה וגזר, שעזרו להן לגבור על רעב החורף הארוך. נוסף על כך שלח ירוסלב רינד לארכיון כתבות שונות על יהדות צ'כיה, מפת אתרים יהודיים ברפובליקה הצ'כית ותצלומים מבית הקברות היהודי בעיר טאבור, מקום הולדתו.

### **דמי חבר**

שנה אזרחית חדשה באה עלינו, נקווה, לטובה והפעילות המתוכננת הרבה לשנת 2005 של בית טרזין, כפי שאפשר להיווכח גם בדפי קשר אלה, תדרוש כוחות רבים וב עיקר מימון. לאחר שנים רבות בהן הצלחנו לשמור על דמי החבר בסכום נמוך יחסית אנו נאלצים להעלותם ב- 20 אחוז. החברים מתבקשים להעביר את דמי החבר לשנת 2005 בסך:

**120 ש' ליחיד, 180 ש' למשפחה**

**אנשי חו"ל: 60 דולר ליחיד, 90 דולר לזוג**

בהקדם האפשרי, ולהוסיף לכך **תרומה לפי נדיבות לבם** – זאת מתוך ידיעה, שהיא תשמש להנצחת יקיריהם שלא זכו לשחרור, ולחיזוק הקשר עם בני הדורות הבאים, כדי שילמדו על ייחודו של הגטו טרזין ומאבק אסיריו על שמירת צלם אנוש גם בתנאים הקשים ביותר.

מערכת: טל בשן, רות בונדי, נירה פארן ואניטה טרסי

כתיבה: טל בשן ורות בונדי

תרגום: חווה ומרדכי לבני